

**nieuwe tijden
nieuwe wegen**

Foto Omslag:

H. Bonifatius, 1250 jaar geleden bij Dokkum vermoord

Apostel van Friesland

Tweede patroon van het bisdom Haarlem

(Sculptuur van Mari Andriessen aan een woning in Haarlem-Noord, ca. 1930)

Uitgave: Persdienst Bisdom Haarlem

Besteladres: Postbus 1053, 2001 BB Haarlem

Met de publicatie ervan gaat de uitnodiging aan de priesters, diakens en de pastoraal werk(st)ers, de studenten aan het grootseminarie en de andere opleidingen, aan besturen van parochies en dekenaten om intensief hierover met ons in gesprek te gaan. U mag rekenen op de ondersteuning van de diocesane diensten. Wij hopen en bidden om begrip dat tot draagvlak leidt en daarmee kracht en motivatie schenkt.

Wij zullen de opdracht, taakstelling en samenstelling van de Diocesane Commissie voor Pastorale Organisatie en Kerkopbouw aanpassen/herzien om daarmee de diocesane aansturing te coördineren, de voortgang te evalueren en daarvan verslag te doen aan de Bisschopsraad.

b. Vertrouwen als fundament

"Als de Heer het huis niet bouwt werken de bouwers vergeefs" (ps. 127,1). Deze woorden uit de psalm brengen al onze beleidsintenties en inspanningen terug naar hun bron. Uiteindelijk zijn niet wij het die de kerk bouwen, het is van de Heer zelf. De kerk is geboren op het Kruis en vaardig geworden door Zijn Geest op het eerste Pinksterfeest. Hij leidt haar door de geschiedenis en voltrekt soeverein Zijn plannen. Aan ons is het Zijn plan voor de kerk van onze tijd in Nederland en Haarlem te ontdekken, te 'luisteren wat de Geest tot de kerk zegt', en aan dat plan mee te werken.

Ten diepste - zo realiseren we ons - komt leven en nieuw elan in de kerk niet van reorganisatie en vitaliseringprocessen, hoe nodig ook, maar van de Geest. Het ontvangen van de heilige Geest van God vraagt van ons dat we ons steeds weer bekeren tot Christus, Zijn Woord en Zijn wil. Het vraagt gebed om de H. Geest, persoonlijk en gezamenlijk. Bijzonder richten we ons in gebed tot Maria, Moeder van de Kerk, moeder van God en van de mensen. Moge onder haar bescherming al ons menselijk werken, onze parochies en gelovigen gezegend zijn.

Gegeven op 1 mei 2004, Feestdag van de H. Jozef,
na collegiale consultatie en met instemming van de leden van de Bisschopsraad
en de Algemene Dekensvergadering,

+ Jozef Marianus Punt,
bisschop van Haarlem.

nieuwe tijden

nieuwe wegen

*

beleidsnota Bisdom Haarlem

INHOUD

I	NIEUWE TIJDEN - NIEUWE WEGEN	3
	a. Andere mensen, andere tijden	4
	b. Communio als keuze	6
	c. Ambt en charisma	8
II	PROCES VAN REGIOVORMING	11
	a. Doelstellingen	11
	b. De regio als communio	14
	c. Catechese in de regio	15
	d. Diaconie en missie in de regio	16
	e. Liturgie in de regio	17
	f. Kerkgebouwen	21
III	BENOEMINGEN EN AANSTELLINGEN	23
	* Priesters	23
	<i>de pastoor</i>	23
	<i>administrator</i>	24
	<i>parochievicaris en andere priesters</i>	24
	* Diakens	25
	* Pastoraal werk(st)ers	26
	* Catechisten	26
	* Collegiale samenwerking	27
	* Vrijwillig(st)ers, pastoraatsgroep, coördinator	28
IV	EN NU VERDER...	30
	a. Realiteit als uitgangspunt	30
	b. Vertrouwen als fundament	32

- (regionale) werkgroepen ondersteunen,
- de toerusting van vrijwillig(st)ers mede verzorgen, en
- de missionaire identiteit van de kerk helpen vertalen naar initiatieven en activiteiten op parochieel en regionaal vlak

In beginsel kunnen hiervoor geen nieuwe mensen worden aangesteld; het gaat erom bestaande programma's en activiteiten naar deze taakstelling om te buigen. Een goed contact tussen dekenale werkers en uitwisseling van materiaal en werkwijzen lijkt ons daartoe van belang.

De dekens hebben een bijzondere taak als het gaat om het toezicht op de uitvoering van het beleid³⁰. In deze nota wijzen we met name op het belang dat zij:

- in kennis gesteld worden van de liturgische roosters per regio
- in kennis gesteld worden van de regeling voor sacramentenbediening en pastoraatsvoorziening door de administratores
- adviseren bij benoemingen met het oog op een goede samenwerking van de groep pastoraal werkenden per regio³¹,
- aandacht hebben voor het welzijn van de priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers,
- de parochies visiteren en samenwerking bevorderen.

De dekens houden rekening met de realiteit van pastoraal werkenden en parochies in een regio, zonder afbreuk te doen aan de beleidsinzet. De dekens leggen verantwoording af aan de bisschop. In de algemene dekensvergaderingen staat de regiovorming de eerste tijd hoog op de agenda.

De dekenale coördinator/opbouwwerker(m/v) is aanspreekbaar op de uitvoering en begeleiding van het samenwerkingsproces in de regio. Hij zal daarbij zonodig ondersteuning van andere tweedelijns werkers aanbieden of bemiddelen naar de diensten van het bisdom met het oog op samenwerking van regionale werkgroepen of met betrekking tot vragen t.a.v. fusie van parochies en/of onderhoud en inzet van gebouwen.

Deze nota is niet bedoeld om voor kennisgeving alleen aangenomen te worden. Wij brengen haar naar u toe, om alle geledingen in het bisdom ertoe te brengen de radicaal nieuwe situatie onder ogen te zien en haar positief te benaderen.

³⁰ Vgl. CIC, Can 553-555.

³¹ Zie de *Procedures bij de benoeming van priesters en diakens en bij de aanstelling van pastoraal werkers in het R.K. Bisdom van Haarlem*, uitgegeven door het bisdom van Haarlem, 31 januari 2001.

IV EN NU VERDER...

a. Realiteit als uitgangspunt

Onze beleidsvisie op de organisatie en uitvoering van het pastoraat als antwoord van de kerk op het spreken van de Geest hebben wij u voorgelegd. Het gaat erom het bisdom van Haarlem voor te bereiden op een tijd na de ontkerkelijking. De verzuiling is voorbij. We zijn voluit een Missionaire Kerk. Er spreekt een zeker idealisme uit, maar de realiteit is wél ons uitgangspunt.

De eerste stap is gezet. Alle parochies zijn in parochieverbanden bijeengebracht. Voor de ene regio betekent dit een stimulans om op de reeds ingeslagen weg tot meer samenwerking verder te gaan, voor de andere regio is hiermee iets geheel nieuws begonnen.

Parochies nemen in de regiovorming zichzelf mee: hun geschiedenis en hun voorkeuren. Dat geldt op gelijke wijze voor pastoraal werkenden. Bij hen speelt ook leeftijd een rol. Niet iedereen die de zestig gepasseerd is voelt zich geroepen om nieuwe wegen te gaan als het gaat om werk en werkverhoudingen. Al deze realiteiten zijn uitgangspunt; we willen ze niet veronachtzamen maar kunnen evenmin accepteren dat voortgang simpelweg geblokkeerd wordt.

Eén bezwaar willen we bij voorbaat ondervangen, namelijk de angst dat samenwerking leidt tot een vergroting van de werkdruk. Anders werken betekent in ieder geval ook keuzes maken, taken herzien, herschikken en ook afstoten, waardoor minder werkdruk ontstaat en tijd vrijkomt voor nieuwe initiatieven te nemen. Eén heel belangrijke keuze wordt nog eens bevestigd: de parochie en parochianen zijn mededragers van pastoraat. Dat wordt concreet gemaakt in het welbewust toevertrouwen van specifieke verantwoordelijkheden aan kundige en gemotiveerde lekengeleerden. Anders werken betekent onder meer, dat priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers vooral aangesproken worden op hun specifieke kwaliteiten en niet alleen op hun ambt of functie.

Een sleutelrol in dit veranderingsproces is weggelegd voor de dekenaten. Van dekenale medewerkers wordt verwacht dat zij:

- de regio's procesmatig begeleiden en inhoudelijk voeden
- pastoraatsgroepen in parochies helpen formeren en blijvend ondersteunen

I NIEUWE TIJDEN – NIEUWE WEGEN

Iedere generatie is geroepen om de tekens van de tijd te verstaan en te luisteren naar het spreken van de heilige Geest tot de kerk in onze tijd. Het boek van de Openbaring van Johannes laat zien, dat dit spreken gericht is tot iedere particuliere kerk en eigen en uniek is. "Wie oren heeft, hore wat de Geest tot de kerken zegt: Wie overwint, hem zal Ik te eten geven van de boom des levens, die staat in de tuin van God." (Apoc. 2,7). Zo spreekt de Geest dus een eigen boodschap uit aan de kerk in Nederland en aan het bisdom van Haarlem.

Wat zegt de Geest tot onze kerk vandaag? Kardinaal Godfried Danneels spreekt openhartig over de kerk in ballingschap als loutering voor het Godsvolk. De Oudtestamentische profeten schromen niet om het volk de waarheid te zeggen en de consequenties te benoemen. We mogen daarbij niet blind zijn voor onze tekortkomingen. De liefde tussen de broeders en zusters is vaak ver te zoeken; binnen de kerk is evenzeer wereldsheid als daarbuiten.

Wanneer in onze tijd gesproken wordt over reorganisatie van het basispastoraat, dan wordt dat snel verstaan als een organisatorische ingreep die vooral ingegeven is door zorg om het instituut dat de kerk óók is. Deze benadering is voor allen die het aangaat vermoeiend. Ze is vermoeiend omdat de directe aanleiding gegeven is in de overal gevoelde krimp. De teruggang aan kerkelijke meelevendheid van de katholieken als geheel, de constatering dat geloofsleer en moraal steeds minder praktische betekenis voor katholieken hebben en het sterk verminderde aantal priesters dwingen tot een andere organisatie van het basispastoraat¹.

Maar reorganisatie van het basispastoraat is iets anders dan het aanpassen van middelen aan mogelijkheden. Voor onze kerk betekent het niets meer of minder dan een innerlijke reformatie, een authentiek *aggiornamento*. De wil om te luisteren naar de Geest is een gave van de Geest. Wij staan in het verstaan van en antwoorden op de tekens van de tijd niet alleen. Wij doen dat in de grote communio van de kerk, waarin vele andere particuliere kerken ons tot voorbeeld en stimulans zijn. Paus Johannes Paulus II geeft daarbij leiding als hij

¹ Voor een korte beschrijving van de feitelijke situatie van krimp verwijzen we o.a. naar *Regiovorming Bisdom Haarlem*, een gesprekspaper van de Diocesane Commissie voor Pastorale Organisatie en Kerkopbouw, september 2002

in zijn brief *Novo millennio ineunte*² spreekt over de bekering van de kerk tot Christus en de dienst aan het Evangelie als voorwaarden voor een nieuwe evangelisatie (zie kader op volgende pagina). Christus zelf is de maat van de kerk, en Hij is haar Heer tot het einde van de tijd. Daarom past ons ook nu vertrouwen. Het is Zijn wil dat wij onze vertrouwde instituties verlaten om op tocht te gaan, beproefd te worden en nieuwe vruchten te dragen. Dát is reorganisatie van pastoraat en ze is ingrijpend, radicaal.

a. Andere mensen, andere tijden

Onze opdracht is om het Evangelie verstaanbaar te maken voor mensen van deze tijd; mensen die hun persoonlijke vrijheid hoogachten en gewend geraakt zijn aan een pragmatische benadering van levensvragen. Wij leven in een tijd die beschikt over immens kapitaal en een zeer grote kennis van de natuur toepast in geavanceerde techniek. Daarmee gaat het gevoel gepaard te kunnen zegevieren over alle problemen. Het zware accent echter dat gelegd wordt op individuele vrijheid zet de natuurlijke solidariteit tussen mensen onder druk.

Grote aandacht voor het individu uit zich in een fascinatie voor biografieën. De levensverhalen van heel gewone en heel uitzonderlijke mensen houden een menigte gekluisterd aan TV, is onderwerp van gesprek en talkshow en levert menig bestseller op.

Er is daarbij een intens verlangen naar heling van psychische wonden en bevestiging van "het zelf." Meditatietechnieken, kloosterdagen, bedevaarten, riten en mythen: ze hebben voor velen een grote aantrekkingskracht. De enorme aandacht voor het fenomeen Harry Potter of het werk van Tolkien tonen de hedendaagse mens als hunkerend naar mystiek en magie, naar mythe en verhaal. De veel gehoorde openheid voor spiritualiteit laat zich vertalen als een verlangen naar opname in een groter geheel van zin en zijn, waarin grenzen vervagen en de pijn die zij veroorzaken wordt weggenomen.

Wij verkondigen het Evangelie aan geïndividualiseerde mensen die openstaan voor verhalen die hun vrijheid met zin vullen zonder haar te begrenzen; het criterium is de ervaring: "Het moet iets met me doen." "Ik heb er een goed gevoel bij." Er is genoeg belangstelling voor de kerk en haar Evangelie als ze

antwoordelijkheid dragen voor de aspecten van het pastoraat. Werkgroepen zijn een manier waarop participatie en engagement van parochianen gestalte krijgt. Om effectief te zijn hebben werkgroepen behoefte aan materiaal en gerichte ondersteuning. Het is een kerntaak van bisdom en dekenaten om hieraan tegemoet te komen, daarbij ondersteund door de diensten: catechese, vorming en toerusting, liturgie, diaconie, missie en evangelisatie, jeugd en jongeren en huwelijk en gezin. Werkgroepen kunnen interparochieel georganiseerd worden of werkzaam zijn. Dit is een van de facetten van regiosamenwerking. Parochiebesturen nemen voor het geheel van de activiteiten in een parochie de verantwoordelijkheid, ook voor het motiveren van werkgroepen om over de grenzen van hun eigen gemeenschap heen te zien.

In overgangssituaties waar (nog) geen eerstaanspreekbare voor de parochie aangesteld kan worden, bestaat de mogelijkheid dat een persoon op tijdelijke basis gevraagd wordt een coördinerende functie op zich te nemen. Deze aanstelling geschiedt in overleg met het dekenaat en na machtiging van het bisdom²⁹. De precieze taakomschrijving is nog onderwerp van gesprek tussen parochies en dekenaten. Uitgesloten is dat deze persoon een liturgische of pastorale taak op zich neemt.

² Johannes Paulus II, Apostolische Brief *Novo millennio ineunte*. Uitgave Afdeling Pers & Communicatie Secretariaat RKK, 121, jaargang 29 Nr 3, 11 mei 2001

²⁹ Zie het nieuwe *Vademecum* van het bisdom Haarlem, 2004.

De dekens hebben de plicht om actief zorg te dragen voor het welzijn van alle pastoraal werkenden. Zij doen dit door collegiale ontmoetingen op dekenaal niveau te organiseren, door te waken over de kwaliteit van de vergaderingen en door persoonlijke bezoeken af te leggen.

Vrijwillig(st)ers, Pastoraatsgroep en coördinator

Het is al gezegd: kerk in deze tijd bouwt op vrijwillig(st)ers mét toerusting of zonder. Voor centrale taken op bestuurlijk, catechetisch, pastoraal of liturgisch vlak is vorming onontbeerlijk. Hierbij denken we aan de Vormings- en Toerustingscursussen van dekenaten en andere cursussen van de Pastorale Scholen, maar met name ook aan de diocesane kadercursus voor catechisten. Wij adviseren de pastoors en parochiebesturen dringend om hun kernvrijwilligers te organiseren in pastoraatsgroepen²⁸. Om effectief en efficiënt te kunnen werken is het nodig dat zij elkaar regelmatig weten te vinden en dat zij hun inspanningen verrichten geleid door een intensieve omgang met de Schrift, gedragen door gemeenschappelijk gebed en de viering van de Eucharistie. Aan een pastoraatsgroep kunnen wij een bijzondere zending verlenen om daarmee onze erkenning voor hun motivatie, vorming en werkwijze publiek te maken. De pastoraatsgroep werkt onder verantwoordelijkheid van het parochiebestuur en diens voorzitter, de pastoor of administrator.

Afhankelijk van de specifieke situatie van een parochie, de kwaliteit van de leden en het al of niet beschikbaar zijn van een eigen priester, diaken of pastoraal werk(st)er kunnen bijzondere pastorale bedieningen aan de pastoraatsgroep toevertrouwd worden. Daarbij denken we aan de verzorging van gebedsvieringen en kerkelijke uitvaarten door leden van de pastoraatsgroep die daarvoor een zending van de Bisschop hebben gekregen. De beslissing om deze taken toe te vertrouwen wordt genomen door de eindverantwoordelijk priester, na overleg met de deken. Het is een taak van dekenaten om hulp te bieden bij de vorming van pastoraatsgroepen en programma's te ontwikkelen die de leden stimuleren tot een verdere ontwikkeling van hun spirituele, theologische en pastorale vaardigheid.

Naast de pastoraatsgroep zijn in parochies werkgroepen actief die medever-

²⁸ Zie: Mgr. H.J.A. Bomers: *Het pastoraat en de toekomst van de kerk. De Pastoraatsgroep*, Haarlem, september 1984. Ook verschenen in *Analecta Bisdom Haarlem*, september 1984, no. 7, pag. 217-232.

Enkele citaten uit genoemde Adhortatie, *Novo millennio ineunte*:

"Ik ben met jullie, alle dagen, tot aan de voleinding van de wereld" (Mt 28,20). Met deze zekerheid, dierbare broeders en zusters, heeft de Kerk tweeduizend jaar geleefd; deze zekerheid is in ons hart vernieuwd door de viering van het Jubileum. Aan die zekerheid moeten we een *nieuw elan voor ons leven als christen* ontleen, en er de krachtbron van maken voor de weg van ons geloof. In het besef dat de verrezen Heer onder ons aanwezig is stellen wij ons dezelfde vraag als meteen na zijn Pinksterboodschap in Jeruzalem aan Petrus werd gesteld: "Wat moeten wij doen?" (Hnd 2,37).

Wij stellen die vraag met een vertrouwvol optimisme, maar zonder de problemen te onderschatten waarmee we te maken hebben. We koesteren zeker niet de naïeve verwachting dat wij bij onze confrontatie met de grote uitdagingen van onze tijd een of andere toverformule zullen vinden. Neen, we zullen niet door een formule maar door een Persoon gered worden, en de zekerheid die Hij ons biedt is: "Ik ben met jullie"....

Wij weten niet wat ons in het nieuwe millennium te wachten staat, maar wij weten dat het geborgen is in de handen van Christus, "Koning der koningen en Heer der heren" (Apk 19,16); en juist door zijn Pasen niet slechts eenmaal per jaar maar iedere zondag te vieren, zal de Kerk aan iedere generatie laten zien wat de spil van de geschiedenis is, waaraan het mysterie van de oorsprong en dat van de uiteindelijke bestemming van de wereld verbonden zijn...

Te beginnen bij de binnenkerkelijke *communio* staat menslievendheid uit haar wezen open voor universeel dienstbetoon en brengt *ons ertoe ons in te zetten voor een actieve en concrete liefde voor iedere mens*. Ook dit aspect moet duidelijk het leven van een christen, alle doen en laten van de Kerk, en haar pastorale planning kenmerken...

De Kerk mag zich niet onttrekken aan missionering onder de volkeren. De *missio ad gentes* heeft als primaire opdracht te verkondigen dat in Christus, "de weg en de waarheid en het leven" (Joh 14,6), het heil voor de mensen te vinden is".²

heling brengt door haar boodschap, haar persoonlijke belangstelling en steun, haar vermogen om God voelbaar te maken. De constatering dat mensen in het algemeen en jongeren in het bijzonder vooral sacraliteit zoeken als zij zich met kerk bezighouden is in het licht van dit alles niet zo verwonderlijk als het schijnt.³ Het beeld dat onze tijd t.a.v. kerk en geloof laat zien is die wonderlijke mengeling van crisis en kans. Hoe hierop te reageren?

b. Communio als keuze

De plaats van de kerk in de samenleving is ingrijpend veranderd. Dat brengt keuzes met zich mee voor de manier waarop wij ons willen presenteren. Er is een vanzelfsprekend verlangen om het oude zo goed en zo kwaad als het gaat te bewaren. We houden van onze parochies en onze kerkgebouwen. Vele duizenden parochianen zetten zich dagelijks in voor hun gemeenschappen en voor het behoud van hun Godshuizen. Het liefst zetten zij de deuren van hun geloof zo wijd open als ze kunnen. Ze zouden alles en iedereen willen bevestigen, zin willen geven aan iedere keuze of niet-keuze en het Evangelie presenteren als een boek vol levensopties, met als grote leidraad de liefde. Het is goed ons daarbij te realiseren dat we in essentie samenkomen rond de gedachtenis van onze Heer Jezus als de gekruisigde en verrezene. Liefde heeft bij ons een naam en is een programma van intense confrontatie. Het levenslang volgen van Christus in de Geest brengt ons bij God terug op een manier die voor iedereen leidt tot ingrijpende veranderingen in denken en doen. Daarom kunnen we niet kiezen voor een kerk die zich louter opstelt als een winkelketen die zingeving en religiositeit in de aanbieding heeft. Katholieken zijn niet alleen consumenten van heilsmiddelen die naar believen kunnen worden gevraagd of geweigerd.

Wat wèl kan en nodig is, is stimuleren dat gelovigen en geloofsgemeenschappen medeverantwoordelijkheid blijven dragen voor de kerk in deze tijd, elkaar weten te vinden, het Evangelie voor elkaar toegankelijk maken en tegelijk ruimte bieden voor grootschaliger samenkomsten en concentratie van pastorale activiteiten. Deze verbinding van gemeenschappen met elkaar is de institutionele uitwerking van het begrip *communio* waarmee de ecclesiology van het

wordt.

Catechisten verrichten hun werkzaamheden bij voorkeur in het verband van een pastoraatsgroep (zie verder), onder verantwoordelijkheid van de pastoor of de eerstaanspreekbare priester, diaken of pastoraal werk(st)er. Aan een catechist kan de zending verleend worden om voor te gaan als gebedsleider in vieringen van de gemeenschap en bij kerkelijke uitvaarten. In kleinere parochies kan een catechist ook als eerste aanspreekbare fungeren.

Catechisten kunnen gezonden worden naar andere parochies dan die waar zij toe behoren of uit voortkomen. Ook in dit geval werkt de catechist in het verband van de pastoraatsgroep en altijd onder verantwoordelijkheid van de pastoor of eerstaanspreekbare. Iedere drie jaar vindt een evaluatiegesprek plaats tussen catechist en pastoor/administrator, eerstverantwoordelijk diaken of pastoraal werk(st)er en de deken. Als daartoe aanleiding is, wordt ten aanzien van de zending advies uitgebracht aan de bisschop.

De catechist ontvangt de zending van de bisschop en wordt gepresenteerd door de deken. Als de catechist deel uitmaakt van een nieuw te vormen pastoraatsgroep, wordt hij of zij samen met de overige leden gepresenteerd.

Collegiale samenwerking

De priesters, diakens, pastorale werk(st)ers en eventueel de catechisten die werkzaam zijn in een regio komen regelmatig samen voor gemeenschappelijk gebed, reflectie, schriftstudie en werkoverleg. In de groep van pastoraal werkenden is ruimte om ervaringen uit te wisselen en aandacht te hebben voor permanente vorming. De pastoor zit de bijeenkomsten voor. Voorzover nodig wordt van afspraken verslag gemaakt. Een bijzondere taak van de pastoraal werkenden is om agendapunten in te brengen voor een nader te formuleren overleg van de gemeenschappen in de regio.

Samenwerking en collegialiteit tussen pastoraal werkenden is geen vanzelfsprekendheid. Karakters kunnen botsen en visies kunnen sterk uiteenlopen. Het is een verantwoordelijkheid van de pastoor om over de kwaliteit van de bijeenkomsten te waken en zonedig voor te stellen om de bijeenkomsten door een derde te laten begeleiden of coachen. De dekenaten nemen het op zich om daarin te kunnen voorzien, eventueel in overleg met het bisdom. De deken neemt ten minste eenmaal per jaar deel aan een bijeenkomst en stelt dan de evaluatievraag aan de orde.

³ zie bijv. S.Hellemans: *De katholieke kerk in Nederland 1960-2020*. Van volkskerk naar keuzekerk, pag. 30, of M. van Dijk-Groeneboer en R. Weverberg: *De parochie van 2020*, pag. 91 e.v., beide in *Een kerk met toekomst*. Utrechtse Studies 4, Meidema, Zoetermeer, 2003.

Pastoraal werk(st)ers

Pastoraal werk(st)ers worden in beginsel benoemd als eerstaanspreekbare voor een of meerdere (parochie)gemeenschappen²⁶. Onder leiding van de administrator maar met een eigen verantwoordelijkheid dragen zij zorg voor het pastoraat. Vanzelfsprekend wordt deze zorg gedeeld met het parochiebestuur. Iedere benoemde pastoraal werk(st)er wordt geacht een bijdrage te leveren overeenkomstig talent en kwaliteit aan de opbouw van een vitale kerk in de regio. Van pastoraal werk(st)ers verwachten wij dat zij zich met name zullen interesseren voor en bekwamen in taken met een catechetisch en gemeenschapsopbouwend karakter.

Pastoraal werk(st)ers kunnen ook anders aangesteld worden dan als eerstaanspreekbare voor een of meerdere specifieke gemeenschappen. Zij staan dan ter beschikking voor het pastoraat in de hele regio, volgens de specificaties van hun aanstelling. Uitdrukkelijk willen wij hier stellen, dat de inzet van pastoraal werk(st)ers zich niet mag beperken tot het aanvullen en vervangen van pastoraat dat door de gemeenschappen zelf vervuld moet kunnen worden. Het leraarsambt dat pastoraal werk(st)ers uitoefenen verplicht parochies en ons hen in staat te stellen in de regio als coach, mystagoog en evangelist te kunnen werken; het verplicht aan de opleidingen hen hierop authentiek voor te bereiden.

Elke drie jaar vindt een evaluatiegesprek plaats van elke pastoraal werk(st)er met de eindverantwoordelijke pastoor en de deken. Als daartoe aanleiding is wordt er ten aanzien van zending of benoeming advies uitgebracht aan de bisschop.

Catechisten²⁷

Ons bisdom voorziet in een ruim vierjarig vormings- en toerustingstraject voor lekengevolgen die zich op vrijwillige basis willen inzetten voor het pastoraat. De opleiding voorziet in een liturgische, catechetische en diaconale uitgang. Catechisten vervullen hun opdracht in een parochie of regio met zending, waarmee de erkenning van hun motivatie en kunde tot uitdrukking gebracht

Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) gewoonlijk wordt aangeduid. Ze komt voort uit herbronning. In de kerk van het begin is het ideaal: zich toeleggen op de leer van de apostelen, op het gebed, op de viering van de sacramenten en op het daadwerkelijk dienstbetoon aan elkaar (Hand. 2). De kleine christelijke gemeenschappen uit de eerste eeuwen waren intens met elkaar verbonden en waren zo werkelijk kerk op universeel niveau. Juist in deze gezamenlijkheid maakten ze deel uit van de universele kerk, steeds verwerkelijk en geconcretiseerd in plaatselijke gemeenschappen. Dit model laat zich vertalen naar de organisatie van het basispastoraat in ons bisdom: gemeenschappen verbonden met elkaar in regio's.

De Geest geeft aan de kerk wat zij nodig heeft. Met name het religieuze leven was en is een pijler van *communio* en spiritualiteit. Contemplatief en actief dragen religieuzen mede het leven van kerk en parochies in ons bisdom. Daarnaast heeft het hernemen van het getuigenis van de Schrift en de grotere vertrouwde met de kerk van de eerste eeuwen gelovigen er ook toe gebracht zich op een heel eigen manier te organiseren. Wie de kerk in de wereld overziet kan niet voorbijgaan aan de betekenis van de internationaal opererende lekenbewegingen en andere nieuwe initiatieven. Zij hebben zich grotendeels los van de bestaande parochiestructuur ontwikkeld en dragen de kenmerken van een eigen spiritualiteit. Op hun eigen wijze zijn zij authentieke gemeenschappen die het geheel van de kerk verrijken en de *communio* voller maken. Vaak verstaan zij zich als antwoord op het spreken van de Geest tot de kerken in deze tijd. Herbronning, engagement en evangelisatie zijn hun drijfveren. In deze bewegingen is zelf een dynamiek van kleinschalig en groot-schalig aanwezig, van algemeen en sacramenteel priesterschap. Vaak dragen zij lokaal bij aan de vitaliteit van parochies en leren zij parochiegemeenschappen in de praktijk zich te organiseren als gemeenschap van gemeenschappen. De paus heeft deze bewegingen en initiatieven, die dikwijls hun oorsprong hebben in de inspiratie van lekengevolgen erkend en een plaats gegeven in de structuur van de wereldkerk. Voor de kerk van Haarlem betekent dit, dat wij niet alleen onze blik richten op parochies maar ook op gemeenschappen die een bovenlokale en zelfs bovenregionale wervingskracht hebben. In dit verband vragen we ook aandacht voor de categoriale parochies en met name de gemeenschappen van katholieke migranten die een steeds grotere plaats innemen in ons bisdom. De organisatie van het basispastoraat moet voor genoemde initiatieven, bewegingen en parochies alle ruimte bieden.

²⁶ Vgl. *CIC*, Can 517

²⁷ Vgl. *CIC*, Can 785

Wat ons voor ogen staat is een organisatie van het basispastoraat die de samenwerking van parochies in een regioverband tot uitgangspunt heeft. Deze samenwerking verstaan wij niet als instrumenteel maar als uitdrukking van de communiostructuur van de kerk. Daarmee bedoelen wij, dat iedere gemeenschap een eigen bijdrage levert, dat gemeenschappen verantwoordelijkheid dragen voor elkaar, en dat rondom één parochie communio groeit en gezicht krijgt. Samenwerking is uitdrukkelijk niet bedoeld om parochies gelijk te schakelen en evenmin om parochies zonder meer op te laten gaan in een samenwerkingsverband door overname of fusie.

c. Ambt en charisma

De kerk kent geen onderscheid tussen gelovigen als het gaat om hun leven in Christus. In de doop wordt iedere gelovige opgenomen in Christus en vormt met alle medegelovigen Zijn lichaam. Daaruit volgt dat iedere gelovige verantwoordelijkheid draagt voor de zending van Christus in de wereld en dus voor de opdracht van de kerk om Hem tegenwoordig te stellen. Dit inzicht heeft Vaticanum II krachtig hernomen als een van de vruchten van de herbronning die het concilie voorstond. De bisdomleiding heeft dit vertaald in haar beleidsnota "Kerk wij samen" (1974 en 1980)⁴. De verantwoording voor de zaak van de kerk, parochieel en diocesaan, ligt bij allen. Gelovigen zijn niet slechts consumenten van pastorale dienstverlening en priesterlijke bediening, maar werkelijke dragers van het Evangelie in hun persoonlijke leven en in hun maatschappelijk en kerkelijk engagement. De dagelijkse gang van zaken in iedere parochie bewijst dit door de deelname van lekgelovigen aan alle facetten van het pastorale leven.

We zetten bij dit beleid sterk in op medeverantwoordelijkheid van gelovige leken in alle sectoren van het kerkelijk leven. Het is een verworvenheid van het concilie die in de afgelopen decennia in ons bisdom in hoge mate gestalte heeft gekregen.

Medeverantwoordelijkheid is de authentieke uitdrukking van het algemeen priesterschap van de gelovigen, vergroot hun betrokkenheid, versterkt de onderlinge solidariteit en biedt kansen om het parochieleven te verrijken met de gaven van de Geest die aan ieder geschonken zijn (vgl. I Kor, 12,7-11).

⁴ De kerk, wij samen. Gedachten over pastorale beleidsbeginselen in het bisdom Haarlem, verschenen in *Analecta Bisdom Haarlem*, juni 1974, pag. 81-99. En *Kerk, wij samen, anno 1980*, verschenen in *Analecta Bisdom Haarlem*, 1980, pag. 129-171.

priesters worden benoemd als parochievicaris²⁵. Zij zijn woonachtig in de pastorie van de pastoor of wonen daar dichtbij, zodat een vorm van gemeenschappelijk leven kan worden gerealiseerd. De parochievicaris neemt deel aan de gewone sacramentele bediening en is daar volgens afspraak voor beschikbaar in de parochies in de regio. Daarnaast kan hij de eerstaanspreekbare zijn in een andere parochie of vervult hij specifieke taken die passen bij zijn kwaliteiten en ervaring. Zo kan de parochievicaris in het bijzonder belast worden met jeugdwerk, met gezinsspastoraat, met catechese of gemeenschapsopbouw. In de eerste jaren van hun priesterschap zullen priesters gewoonlijk geen pastoorfunctie kunnen bekleden. Parochievicarissen kunnen op initiatief van de bisschop gevraagd worden beschikbaar te zijn voor een andere benoeming op een andere plaats, in het belang van het pastoraat van het bisdom en de ontwikkeling van de betrokken priester.

In de omgeving woonachtige priesters, zoals emeriti, kunnen ook zonder benoeming assisteren. Zij krijgen de volle ruimte assistentie te verlenen in de regio onder verantwoordelijkheid van de administrator.

Diakens

Diakens delen in het gewijde ambt. Zij vervullen een brugfunctie tussen kerk en maatschappij, tussen liturgie en diaconie. Zowel de bezoldigde als de onbezoldigde diaken kan worden benoemd als eerstaanspreekbare voor een parochie binnen de regio, ofwel voor het geheel van de regio. Zij vervullen hun ambt onder leiding van en in samenwerking met de regiopastoor. Van de diakens verwachten wij dat zij zich geroept weten het dienend karakter van de geloofsgemeenschappen te versterken en concreet te maken. Onbezoldigde diakens kunnen hun bijdrage leveren in het verband van een pastoraatsgroep. Het komt aan de administrator (zie boven) toe te beslissen of de onbezoldigde diaken beschikbaar is om de kinderdoop te bedienen, te assisteren bij huwelijken en voor te gaan in niet-eucharistische zondagsvieringen. Elke drie jaar vindt een evaluatiegesprek plaats van elke diaken met de eindverantwoordelijke pastoor en de deken. Als daartoe aanleiding is wordt er ten aanzien van zending of benoeming advies uitgebracht aan de bisschop.

²⁵ Vgl. *CIC*, Can. 545.

beschreven. Om de maat van het menselijke niet te boven te gaan, is het nodig om de reikwijdte van deze verantwoordelijkheid scherp af te palen. Daarom worden in ons bisdom priesters benoemd tot pastoor van één parochie. In deze gemeenschap delen zij in het pastoraat en geven daar dagelijks leiding aan. De pastoor gaat gewoonlijk voor in de zondagsvieringen van de parochie waarvan hij pastoor is. Naar vermogen is hij beschikbaar voor zondagsvieringen in de parochies waarvan hij pastoor/administrator is. Dit hangt mede af van de locale situatie en van de fysieke en mentale omstandigheid van de priester.

Administrator

De priester in de regio is pastoor in zijn eigen parochie en tegelijk de eindverantwoordelijke administrator in de andere parochies binnen de regio. In bepaalde gevallen kan ook de deken deze taak vervullen. De administrator legt vast op welke wijze de sacramentele bediening plaats heeft in de parochie(s). Daarbij kan hij een beroep doen op de parochievicaris en andere priesters. Hij kan ook assistentie vragen van diakens bij huwelijken en de bediening van de kinderdoop. Als doopverlof gegeven is aan een pastoraal werk(st)er kan zij/hij daarbij betrokken worden. In deze regeling wordt ook door de administrator voorzien op welke wijze invulling gegeven wordt aan de niet-eucharistische zondagsvieringen. Daarvoor komen in aanmerking diakens, pastoraal werk(st)ers en gekwalificeerde vrijwilligers. De bepalingen die wij gegeven hebben in de nota "Aan allen" moeten daarbij in acht genomen worden²⁴. De administrator geeft ook aan op welke wijze voorzien wordt in de uitvaartliturgie overeenkomstig bovenstaande regelingen. Wij vragen bijzondere aandacht voor de wijze waarop sacramenten als doopsel en vormsel worden voorbereid en willen stimuleren dat deze ook uit catechetisch oogpunt zoveel mogelijk in gezamenlijke vieringen in de regio worden toegediend. Van het geheel van deze regelingen wordt de deken in kennis gesteld.

De administrator ontvangt de verslagen van vergaderingen van parochiebesturen en andere raden in de parochie. Hij overlegt ten minste twee maal per jaar met de vice-voorzitter en woont ten minste eenmaal per jaar een vergadering van de parochiebesturen bij. De administrator onderhoudt een regelmatig contact met de pastoraatsgroep (zie verder).

Parochievicaris en andere priesters

In een regio kunnen een of meerdere priesters benoemd worden die onder eindverantwoordelijkheid van de pastoor werkzaam zijn in het pastoraat. Deze

Essentieel is hierbij vorming en toerusting. In de afgelopen jaren zijn daartoe zowel op dekenaal niveau als op bisdomniveau nieuwe aanzetten gegeven. Aan een nieuwe vormgeving van zending voor liturgisch, catechetisch en diaconaal dienstwerk wordt nog gewerkt.

Het concilie heeft zich veel moeite getroost om daarbij de betekenis van het drievoudig ambt van bisschop, priester en diaken te verduidelijken. De kerk is gemeenschap van gelovigen in Christus. Ze is gemeenschap van gemeenschappen die weer beeld zijn van de universele kerk, die mystiek lichaam is, volk van God en bruid van Christus. In de dynamiek van grootschalig en kleinschalig drukt de *communio* zich uit, maar ook in de verhouding tussen sacramenteel priesterschap en algemeen priesterschap. De priester, in het bijzonder de bisschop maar in het verlengde daarvan de presbyter, stelt in zijn persoon Christus tegenwoordig in de gemeenschap die daardoor kerk wordt. Het geestelijke leiderschap van de priester is het levend gedachtensteken van het goede herderschap van Christus. Daarin geven niet de persoonlijke kwaliteiten de doorslag, maar de belofte aan de wijding verbonden dat de Heer zelf zijn volk leidt en bedient door en met deze mens. Als het sacramenteel priesterschap afwezig is in de kerk, wordt haar integriteit geschaad. Om die reden hebben de bisschoppen zich steeds ingespannen om de roeping tot het priesterschap te onderkennen en te doen vormen.

In zijn persoon en dienstwerk representeert de priester deze fundamentele identiteit. Hij zal de gemeenschap dienen en Christus zelf is daarbij Hoofd, Priester en Leraar. Van priesters verwachten wij daarom leiderschap. Het vermogen om de gaven van de geest te onderscheiden, de levende stem van het Evangelie te vertolken en voor te gaan in het steeds weer oriënteren van de gemeenschap op Christus, de Levende. De katholieke kerk leeft van het paas-mysterie dat onder ons aanwezig is en in ons vernieuwd wordt door de Eucharistie. Daarom is de Eucharistie haar hart en ziel.

De diaken deelt in het drievoudig dienstwerk van het gewijde ambt. Hij heeft een specifieke taak in de verkondiging van het Evangelie. In zijn ambt herinnert hij de gemeenschap aan de uitspraak van de evangelist Johannes, dat het goede met concrete werken gedaan moet worden. De priester stelt het offer van Christus dat verzoening bewerkt en eeuwig leven schenkt, present. De diaken realiseert door zijn werk het dienstbetoon van Christus zelf.

Lekengelovigen kunnen op een bijzondere wijze en met een zending van de

²⁴ Zie ook de eerder genoemde Instructie en de nota van de Nederlandse bisschoppen: *Meewerken in het pastoraat*.

Bisschop inhoud geven aan het algemeen priesterschap. Zo kennen we in onze gemeenschappen de functie van pastoraal werk(st)er die door de Nederlandse Bisschoppen met name verbonden is aan de Nieuwtestamentische functie/taak van leraar⁵. Hij of zij kan een bijdrage leveren aan de voorbereiding op de viering van sacramenten, draagt zorg voor een constante aandacht voor verdieping, reflectie en bezinning bij alles wat gedaan wordt en zoekt actief met de gemeenschap mee om haar toegankelijkheid te vergroten. De leraar maakt catechumenen vertrouwd met het Evangelie zoals dat in de katholieke kerk geleefd en gevierd wordt. De pastoraal werk(st)er doet dit alles op grond van een doorleefd geloof, een innerlijk verstaan van het Evangelie en een persoonlijke roeping; basis en voorwaarde voor de zending die haar of hem verbindt met de bisschop en het presbyterium.

Vanzelfsprekend is in de bediening geen concurrentie, maar complementariteit. De Geest geeft de ambten en functies aan de kerk tot opbouw. De helderheid die de bisschoppen over de jaren heen hebben willen geven mag niet losgezien worden van het werken van de Geest zelf.

III BENOEMINGEN EN AANSTELLINGEN

Zoals eerder aangegeven is²¹ zullen voor de regio maximaal 2 priesters en 2 diakens/c.q. pastoraal werk(st)ers beschikbaar zijn, afhankelijk van de grootte en het karakter van de regio, landelijk, verstedelijkt, e.d. In iedere regio wordt één priester benoemd als eindverantwoordelijke pastoor/administrator, en zo mogelijk een tweede als parochievicaris/assistent. We denken dat hiermee recht wordt gedaan aan de menselijke factor: niet iedere priester kan of wil de bestuurlijke eindverantwoordelijkheid voor een groep parochies dragen. Sommige zijn daarvoor te jong, te oud of hebben hun talenten op ander terrein. Ook is het ons beleid om priesters niet gelijkkelijk 'uit te smeren' over het geheel van de regio, omdat de ervaring leert dat niet iedere priester hiervoor de capaciteiten en bereidheid heeft. Het gevaar bestaat dat hij overbelast en gedemotiveerd raakt. De eindverantwoordelijke priester wordt benoemd in één parochie binnen de regio, waar hij pastoor is in de volle zin van het woord. Voor de andere parochies binnen de regio is hij administrator, belast met de eindverantwoordelijkheid. Het feitelijke pastoraat ligt allereerst bij de daar benoemde diaken, pastoraal werk(st)er, gekwalificeerde vrijwilliger(st)er. Ten overvloede zij vermeld dat deze beleidsintentie niet in één keer wordt ingevoerd of gerealiseerd. Vacatures zullen wel in het kader van regiovorming al dan niet worden gesteld. Zo zullen er vooralsnog regio's zijn met twee priesters die beide pastoor zijn. Ook dat zal niet ineens veranderen. Wij vragen de dekens in een soort loopbaangesprek wensen en verwachtingen van de pastoraal werkenden met betrekking tot hun toekomst in beeld te brengen.

Priesters

De pastoor

De parochiepriester, of pastoor, is de "herder en leidsman"²² van de gemeenschappen die aan zijn pastorale zorg zijn toevertrouwd²³. Om deze functie te kunnen uitoefenen moet een priester ervaren zijn in het pastoraat, vertrouwd met zijn eigen kracht en zwakheid, doorleefd en beproefd in zijn geloof en getalenteerd met de nodige bestuurlijke vaardigheid. De pastoor is kerkrechtelijk van meerdere parochies de eindverantwoordelijke, zoals hierboven

⁵ Zie de Beleidsnota van de Nederlandse bisschoppen uit 1999: "Meewerken in het pastoraat", een Nederlandse bewerking van de Instructie over vragen betreffende de medewerking van leken gelovigen aan het dienstwerk van de priesters, Vaticaanstad 1997. Ned. uitgave 121, jaargang 27, nr.8, sept. 1999.

²¹ Zie ook het *Gesprekspaper* van de POK.

²² Congregatie voor de Clerus, Instructie *De priester, herder en leidsman van de parochiegemeenschap*: Utrecht Kerkelijke Documentatie 31, I, 7 februari 2003.

²³ Vgl. *Codex Iuris Canonici* 1983, Can. 515; par. I, Can. 519; Can. 526. Nederlandse vertaling: Gooi & Sticht, Hilversum 1987

Gelet op het bovenstaande zullen we de functionaliteit van onze kerkgebouwen bezien in het kader van regiovorming. Samenwerking behelst immers niet alleen het betere en gericht gebruik van pastorale krachten en talenten in parochies en van pastoraal werkenden, maar vooral ook het scheppen van ruimte voor missionair élan en activiteit. Het overleg in de regio heeft een belangrijke functie in het versterken van het vermogen tot zelfreflectie van parochies op dit terrein: welke accommodatie hebben we waarvoor nodig? Van de dekenaten wordt verwacht dat zij zich opstellen als actieve gesprekspartners voor parochies en regio's en de functionaliteit van kerkgebouwen op de agenda houden. Het bisdom zal hiervoor een handreiking ontwikkelen.

Bij aanvraag voor goedkeuring van omvangrijke restauratieprogramma's zal de econoom dan ook naar de mening vragen van de regio en het dekenaat. Het bisdom neemt initiatief om te bezien welke vormen van eigendomsoverdracht geschikt kunnen zijn voor monumentale kerken met een beperkte pastorale functionaliteit. Een van de mogelijkheden is dat de verantwoordelijkheid voor het behoud vroegtijdig bij derden komt te liggen, terwijl de parochie de ruimte terughuurt voor het vieren van de liturgie.

Naast kerksluiting kan ook kerkopening plaatshebben. Nieuwe kerken kunnen gebouwd worden in grote nieuwbouwingebieden of als vervanging van een aantal oudere gebouwen. Het bisdom staat herkenbare nieuwbouw voor, waarin de betekenis van het kerkgebouw voor de katholieke eredienst ten volle wordt onderkend. Dit principe wordt ook toegepast bij de aanpassing van bestaande kerkgebouwen.

II PROCES VAN REGIOVORMING

Antwoord geven op het spreken van de Geest is het in beweging komen van de kerk van Haarlem. In beweging komen duidt op een proces, dat vraagt om inzicht, motivatie, creativiteit en volharding. Het is onze taak om de richting aan te geven en het proces te begeleiden. Richting kan alleen gegeven worden met concrete aanwijzingen. Die volgen hieronder. Wij zijn ons er zeer wel van bewust dat de aandacht zich vooral op deze concrete aanwijzingen richt. Daarom is het nog eens gezegd: wij organiseren om een antwoord te geven op het spreken van de Geest. De kerk van Haarlem is in de volle betekenis van het woord een missionaire kerk geworden; waarbij de evangelisatie zowel intern als extern verricht moet worden. De beoogde lichtere structuur en de grotere afstand tussen kerk en samenleving sinds de ontzuiling in Nederland, biedt daarvoor de ruimte die er eerder niet was.

a. Doelstellingen

Hoe zetten we al deze gedachten en uitgangspunten nu concreet in proces? Zoals gezegd: de situatie van de kerk in Nederland en in ons bisdom van Haarlem vertoont verschillende gezichten. Aan de ene kant zijn er duidelijk tekenen van hoop. Er is een nieuwe openheid bij vele jonge en oudere mensen voor spiritualiteit en zingeving, een nieuw zoeken naar God. Niet weinigen vinden hun weg ook (terug) naar de kerk. Aan de andere kant wordt de kerk getekend door een sterke vergrijzing die voorlopig - getalsmatig althans - elke aanwas nog teniet doet. Ook dat moeten we onder ogen zien: we zullen komende jaren nog een sterke teruggang zien van mensen en middelen, van kerkgangers en vrijwilligers.

Op deze realiteiten zoeken we een antwoord. Dat willen we niet zoeken in een schaalvergroting die vaak alleen meer lasten op minder schouders legt en de gemeenschap onder druk zet. We zoeken het antwoord in regiovorming, vernieuwende samenwerkingsverbanden van parochies. Het sleutelwoord is daarbij 'communio'. Het gaat daarbij om de volgende doelstellingen:

- Het eerste is het omvormen van de parochiestructuur van onze Haarlemse kerk tot regio's. De regio is dan een **gemeenschap van gemeenschappen**. Daarbij denken we allereerst aan de locale, territoriale gemeenschappen rond een bepaalde kerk, maar niet alleen. Het gaat er ook om een plaats te geven in onze pastorale organisatie aan categoriale gemeenschappen,

bovenparochiële gemeenschappen geworteld in een bepaalde spiritualiteit zoals bij de nieuwe, nationale en internationale lekenbewegingen en initiatieven. Maar ook aan gemeenschappen samengebracht rond achtergrond of leeftijd, zoals groepen van katholieke jongeren, ouderen, gezinnen, migranten, etc.

Als katholiek gedoopte behoren wij allen tot die grote gemeenschap van de universele kerk, die plaats en tijd overstijgt, maar affectief behoort een mens allereerst bij die kleine gemeenschap die hij met hoofd en hart kan omvatten. Samen vormen deze kleinere, locale en categoriale gemeenschappen, zoals bovengenoemd, bouwstenen van het grotere geheel van de kerk in de regio. De regio's samen het dekenaat en de dekenaten samen het bisdom.

- Ten tweede zien we de regio's ook als de plaats waar de verantwoordelijkheid voor die vele zoekende mensen in onze tijd gestalte kan krijgen. Het gaat er tenslotte niet alleen om onszelf als katholieke gelovigen te organiseren, maar ook om **onze missionaire opdracht in deze tijd** waar te maken. En die opdracht is, zoals in het eerste hoofdstuk gezegd, ongekend omvangrijk, uitdagend en ten hoogste actueel⁶. Het is een opdracht die de individuele parochie vaak overstijgt. Op regionaal niveau zullen gemakkelijker initiatieven genomen kunnen worden; initiatieven van precatechese, evangelisatie, jeugdwerk, maatschappelijke betrokkenheid/diaconie, e.d. Hier levert de kerk een bijdrage aan de complex geworden samenleving.

Regiovorming maakt het bovendien mogelijk dat de priesters, diakens, pastoraal werk(st)ers die als eindverantwoordelijke of eerstaansprekbare zijn aangesteld voor een van de parochies binnen de regio, hun specifieke mogelijkheden en charismata op bovengenoemde terreinen deels ook kunnen inzetten voor het geheel van de regio.

- Als derde is regiovorming ook een weg om het **sacramenteel leven in onze kerk** nieuw vorm te geven. Volstrekt veranderde omstandigheden stellen ons voor geheel nieuwe vragen m.b.t. de toegankelijkheid van rituelen en sacramenten als bronnen van genade voor mensen. Als we de individuele parochie onverdroten als draagster van het gehele kerkelijke leven willen blijven beschouwen, dan worden velen daardoor overbelast.

Gelovigen hebben in feite recht op sacramenten, waarvoor het gewijde ambt

Het sacrament van boete en verzoening wordt dan ook zo toegankelijk mogelijk gemaakt voor allen die het zoeken te ontvangen. Het bisdom draagt zorg voor een vernieuwde catechese voor dit sacrament.

De pastoor stelt plaats en tijdstip vast, waarop hij en andere priesters beschikbaar zijn. En maakt dat bekend bij alle gelovigen. Het bisdom streeft ernaar te zorgen voor enkele centrale plekken in ons bisdom waar mensen kunnen biechten.

f. Kerkgebouwen

Het is een specifiek gegeven van de Haarlemse kerk dat zij is opgebouwd uit veel en veelal grote parochies die daarom beschikken over grote kerkgebouwen. Tot aan de jaren zestig van de vorige eeuw hebben we daarin enorm geïnvesteerd. Niet wetend welk een druk dat zou gaan leggen op de komende generaties, want iedereen ziet dat we nu in een 'te ruime jas' leven. Daar komt bij dat de identiteit van een parochie of gemeenschap gevoelsmatig verbonden wordt met de beschikbaarheid van een eigen kerk(ruimte). Spreken over kerksluitingen gaat dan ook zonder uitzondering gepaard met grote emotiona- liteit en laat hun sporen na bij alle betrokkenen. Maar ook bouwkundige aanpassingen/verkleiningen zijn kostbaar en vaak ontoereikend. Met andere woorden: er is een evenwicht nodig tussen zorg voor het historische erfgoed en de behoeften van hedendaags katholiek leven. Te snel afschrijven van kerkgebouwen werkt averechts; het tegenovergestelde evenzeer. Kerksluitingen zijn daarom nooit een doel op zich, maar worden ingegeven door een pastorale of financiële noodzaak.

Veel kerken zijn 75 jaar of 100 jaar geleden gebouwd. Zij komen vaak op de monumentenlijst en behoeven groot onderhoud en restauratie. De omvang van de gebouwen is recht evenredig met de omvang van de restauratieprogramma's. De subsidiemogelijkheden zijn zeer beperkt. Naast de emotionele en architectonische waarde van de gebouwen moet onder ogen gezien worden dat kerken ook een functionele betekenis hebben: zij herbergen een vierende geloofsgemeenschap. Deze gemeenschap zal op veel plaatsen de komende jaren veel kleiner zijn dan nu al het geval is. Kerken worden dan disfunctioneel. Bij de beoordeling van restauraties moet dit gegeven sterker betrokken worden. Het is niet verantwoord om grote financiële verplichtingen aan te gaan ten behoeve van een gebouw waarvan de functionaliteit voor de parochie ernstig betwijfeld moet gaan worden.

⁶ We verwijzen ook naar de *Homilie* van Mgr. J.M.Punt tijdens de plechtige in bezit name van de zetel van het Bisdom Haarlem, verschenen in *Analecta Bisdom Haarlem*, 48e jaargang, nr 3, december 2001, pag. 136-141.

Uitvaart

Voorheen werd bij een kerkelijke uitvaart altijd de requiemmis opgedragen om Gods ontferming af te smeken voor de overledene en de verrijzenis te vieren met de nabestaanden als bron en fundament van onze hoop op het eeuwig leven. Vandaag de dag is het aantal uitvaarten in een regio zo groot, dat zij niet geschikt gedaan kan worden door een priester. Daarom is het ook mogelijk de uitvaart te laten geschieden door een diaken, pastoraal werk(st)er of andere daartoe aangewezen leken gelovige. Het komt de bisschop toe zending te verlenen op voordracht van de pastoor/administrator. Als geen eucharistie gevierd kan worden is de uitvaart altijd een viering rond het Woord. Daarmee verbonden wordt steeds op een door de pastoor/administrator aan te wijzen manier voor de overledene of enkele overledenen gezamenlijk de Eucharistie opgedragen op een ander moment. Voor uitvaartvieringen onder leiding van parochianen wordt door ons een specifieke regeling getroffen¹⁹.

Ziekenzalving

Het sacrament van de ziekenzalving vraagt om een goede pastorale inbedding. Naar vermogen zal de pastoor ervoor zorg dragen dat iedere gelovige die daarom vraagt dit sacrament individueel kan ontvangen. Wij hopen daarnaast dat gelovigen de gelegenheid gegeven wordt dit sacrament op een voor hen passend tijdstip in een gemeenschappelijke viering kunnen ontvangen. Als het sacrament reeds ontvangen is of als er geen mogelijkheid bestaat het sacrament te ontvangen, kunnen diakens, pastorale werk(st)ers en andere leken gelovigen met de zieke bidden en om Gods zegen vragen. Uiteraard wordt hierbij geen H.Olie gebruikt. Zij vertegenwoordigen in dit bijzondere dienstwerk de biddende kerk die de nood van haar leden voor God wil brengen en troost wil bieden in momenten van beproeving.

Boete en verzoening

"In dit sacrament ontmoeten wij Christus als degene in wie God ons zijn meelevend hart toont en ons volledig met Hem verzoent", schrijven de bisschoppen in een vastenbrief. "Wij willen de herontdekking van dit 'vergeten' en 'verzwegen' sacrament in de Nederlandse geloofsgemeenschap van harte aanbevelen en voelen ons bemoedigd dat met name een jonge generatie vaak met grote onbevangenheid de rijkdom van dit sacrament ontdekt"²⁰.

¹⁹ Corresponderend met de richtlijnen die zijn uitgegeven door de Congregatie van de Eredienst. De Nederlandse Bisschoppenconferentie zorgt voor een Rituaal.

²⁰ Van uitsluiting en armoede naar solidariteit en gerechtigheid. Vastenbrief van de Nederlandse Bisschoppenconferentie, pag. 2. Uitgave Secretariaat RKK, Utrecht, 2004

onmisbaar is. De Eucharistie is het hart van het kerkelijk leven en wordt naar vermogen iedere zondag gevierd. Op de bijzondere momenten van het kerkelijk jaar: Kerstmis, Pasen, Pinksteren, de vieringen van de Goede Week, Allerzielen, eerste H. Communie, e.d. is de Eucharistie onontbeerlijk. De individuele parochie kan daar ondanks alle goede wil en inzet lang niet meer altijd aan voldoen, de regio wel.

De regio biedt aan priesters de mogelijkheid om op een effectieve en efficiënte wijze hun dienstwerk aan te bieden en aan katholieken een geëigende manier om deel te nemen aan de viering van de sacramenten. Door de verbinding van de priester aan één kerk krijgt de regio een hart en centrum waaromheen zij zich kan realiseren.

De introductie van de regio als gemeenschap van gemeenschappen leidt ertoe dat we voortaan de parochie niet meer als in zichzelf besloten eenheid zullen beschouwen. Ze blijft zo mogelijk bestaan als lokale gemeenschap en canonieke organisatievorm, maar de regio zal de plaats zijn waar de volheid van het kerkelijk leven van liturgie en sacramentenbediening, van catechese, diaconie en kerkopbouw gestalte kan krijgen. Zij is een authentiek antwoord op ontwikkelingen in samenleving en kerk. Daarbinnen zullen we mét de parochie naar de parochie kijken om te ontdekken welke dienst zij aan de regio kan geven. Hetzelfde geldt voor de pastoraal werkenden. Afhankelijk van de sterk verschillende mogelijkheden en beperkingen zal dit altijd 'maatwerk' moeten zijn.

In de bisschoppelijke brief "aan allen..."⁷ en de nota van de POK⁸ zijn al aanzetten van deze beleidsrichting gegeven. Ook is het proces van samenbrengen van de parochies in geografische parochieverbanden vrijwel afgerond. Het komt nu aan op verdere concretisering, waarbij het bisdom op de terreinen van diaconie, catechese, missie en evangelisatie, jongeren, ouderen, gezinswerk zo veel mogelijk ondersteuning zal bieden. In ieder geval blijft de parochie een centrale plaats van lokale gemeenschapsvorming en pastoraat van de nabijheid.

⁷ Mgr. dr. J.M.Punt: *Brief aan allen die betrokken zijn bij kerk en pastoraat*. Uitgave Bisdom Haarlem 2001. Een brief naar aanleiding van een consultatieronde in het bisdom over de Beleidsnota van de Nederlandse bisschoppen uit 1999: "Meewerken in het pastoraat".

⁸ *Regiovorming Bisdom Haarlem*, een gesprekspaper van de Diocesane Commissie voor Pastorale Organisatie en Kerkopbouw, september 2002

b. De regio als communio

Een parochiegemeenschap, maar ook een gemeenschap van gemeenschappen in een regio ontstaat niet zonder inspanning en methodische werkwijze. De dynamiek tussen klein en groot is zo belangrijk, dat ze een programma in zich draagt voor iedere gemeenschap en parochie. Grotere gemeenschappen of parochies moeten zich inspannen om wellicht kleinere kernen te vormen die elkaar weten te vinden rond Schrift, geloofsgesprek, evangelisatie of diaconie. Kleiner geworden gemeenschappen moeten zich inspannen om zich te verbinden met andere en zo de ruimte te vinden waarin openheid, stimulans en inspiratie aan hun leden geboden worden.

Het is primair een taak voor de pastoor met de parochiebesturen om te stimuleren dat parochiële en andere gemeenschappen elkaar in regioverband treffen, de gezamenlijke missionaire opdracht van de kerk waarmaken en nieuwe (doel)groepen interesseren voor de bronnen waaruit we leven.

Het dekenaat kan hier een belangrijke ondersteuning bieden middels de dekenale coördinator en/of opbouwwerker, die de pastoor en de besturen bijstaat regiovorming concreet gestalte te geven door enerzijds bestaande gemeenschappen op elkaar te betrekken voor de afstemming van het werk en anderzijds met hen nieuwe vormen van pastoraat voor zoekende mensen te helpen ontwikkelen⁹. Het is daarbij niet de bedoeling een structuur op een structuur te bouwen, maar een goed geregeld overleg te creëren waar de afzonderlijke gemeenschappen veel baat bij hebben en waarbij zij 'verlost' worden van de druk die voorheen op iedere parochie rustte om in alle aspecten van pastoraat te voorzien.

De parochie waar de priester-herder benoemd is, vervult een bijzondere rol in de regio, omdat rond haar de regiosamenwerking zich dient te concentreren. Zij heeft niet alleen op dezelfde wijze zorg als de andere parochies voor de geloofsgemeenschap die zij zelf is. Zij is gastvrij voor de gelovigen van andere gemeenschappen die aan haar liturgie willen deelnemen en die een beroep doen op de bijzondere priesterlijke bijstand van haar herder. Het vraagt prudentie en vaardigheid om een plaats te bieden voor het eucharistisch, catechetisch en

werkers. Eén van de leden van de pastoraal werkenden is bijzonder belast met het begeleiden van deze doopcatechese. Ook zijn er wellicht ouders die na enige opleiding deze catechese mee kunnen verzorgen. Ouders volgen de catechese één maal. Het komt aan de parochies in een regio toe om een vervolgprogramma aan te bieden. Het doopsel vindt gewoonlijk plaats in de parochiekerk waar de ouders hun geloof beleven en vieren. De pastoor maakt afspraken met iedere gemeenschap waarin gedoopt kan worden over mogelijkheden en tijdstip, met medewerking van andere priesters, diakens en pastoraal werkenden voorzover zij - al dan niet tijdelijk - een doopverlof hebben. Een vaste doopzondag per parochiekerk in een regio verdient aanbeveling. Het is in de wereldkerk een vaste en ecclesiaal goede praktijk om meerdere doopsels gezamenlijk te vieren.

Vormsel

Aan de viering van het sacrament van het vormsel gaat eveneens een catechetisch programma vooraf. Het bisdom zal via de dienst catechese een project aanbieden. De plaats en wijze van het vormingstraject wordt vastgesteld voor de regio. Het is ons voornemen dat het sacrament van het vormsel in beginsel wordt toegediend door de bisschop of de hulpbisschop die daarvoor één keer per jaar naar de regio komt. Het sacrament kan ook buiten een eucharistieviering worden toegediend, bijvoorbeeld op een zaterdagmiddag, met de zondag erna een presentatieviering in de afzonderlijk parochies. Als het aantal vormelingen te groot is (bijv. boven de 50) is het mogelijk om te voorzien in een tweede of derde vormselviering in een regio. In dat geval kan ook de deken aangewezen worden als vormheer.

Kerkelijk huwelijk

De viering van het kerkelijk huwelijk vraagt een gedegen voorbereiding. Het is een unieke gelegenheid om jonge mensen met de kerk en haar sacramenten in contact te brengen. Aan paren zal daartoe een catechetisch programma aangeboden worden. Hiervoor zal ook materiaal ontwikkeld worden door de dienst Huwelijk en Gezin van het bisdom. De pastoor is verantwoordelijk voor de huwelijksvoorbereiding maar kan deze delegeren aan een andere priester, diaken, pastoraal werk(st)er of daartoe geschikte parochianen. Bij het huwelijk zelf assisteert alleen de pastoor of een door hem gedelegeerde priester of diaken. Hij vraagt en aanvaardt in naam van de kerk het jawoord van de huwendes. In principe is het kerkelijk huwelijk een viering van het Woord, tenzij het bruidspaar en de pastoor duidelijk van mening zijn dat er een basis is om de Eucharistie te vieren.

⁹ Zie in dit kader KASKI-rapport nr.498: H. Zondag, J. Sanders, L. Spruit: *Nieuwe Impulsen aan het pastoraat*, maart 2003. We verwijzen ook naar de videoband: *Ik ken u bij naam*, die gemaakt is op opdracht van SILA, oktober 2003.

weekeinde gevierd worden, maar alleen waar het grotere parochiekerken betreft met een regionale of bovenregionale functie. Als er werkelijk geen Eucharistie kan worden gevierd, kunnen diakens, pastoraal werk(st)ers en andere gekwalificeerde lekengeelovigen met een zending van de bisschop voorgaan in een viering van het Woord ofwel in een viering van het Woord, waarbij ook de Communie wordt uitgedeeld¹⁷. Deze kan slechts eenmaal in het weekeinde gehouden worden en nooit naast een Eucharistieviering in hetzelfde weekeinde. De pastoors zijn verantwoordelijk voor de uitwerking van de liturgische roosters volgens deze richtlijnen en stellen de deken daarvan in kennis. Uiteindelijk geschiedt een en ander onder verantwoordelijkheid van de bisschop. Voor de categoriale zielzorg zullen aparte regelingen worden getroffen.

We dringen erop aan dagelijks de eucharistie te vieren bij voorkeur op verschillende plaatsen in de regio. Daardoor wordt de gelegenheid gegeven aan parochianen die minder mobiel zijn om toch eens per week samen te komen rond de Eucharistie. Vieringen rond het Woord moedigen wij van harte aan; het getijdengebed biedt als het gebed van de kerk een beproefde liturgische basis. Daarnaast denken wij aan vieringen met een meer meditatief karakter of juist een waarin gebed en zang elkaar afwisselen. De wens van de H. Vader dat in iedere kerk met een zekere regelmaat de aanbidding van het Allerheiligste plaatsvindt, willen wij van harte onderstrepen.

Aandacht vragen we ook voor het gezamenlijk bidden van het aloude en zo bijbelse rozenkransgebed en voor vormen van huisliturgie: het bidden thuis. "Men moet zich God vaker herinneren dan men ademhaalt", zegt de Heilige Gregorius van Nazianze. Gebed vraagt om regelmaat en een inpassing in het dagelijks leven¹⁸.

Doop

De viering van het sacrament van de doop dient vooraf te gaan door een reëel catechumenaat of catechese. Ouders die het doopsel vragen voor hun kind worden uitgenodigd deel te nemen aan een catechese die hen vertrouwd maakt met het Evangelie en de evangelische waarden en normen. De verantwoordelijkheid voor deze catechese berust bij de pastoor; een programma daarvoor wordt aangeboden door het bisdom en ondersteund door dekenale mede-

gemeenschapsopbouwend leven van de hele regio zonder zich het toe te eigenen. Als gemeenschap van gemeenschappen is de regio ook zelf vorm van pastoraat en vindt het haar huis en thuis in de parochiekerk van haar herder, de regiopastoor.

c. Catechese in de regio

Het volkskerkelijk karakter van de Haarlemse kerk is inmiddels voorbij. Wie deelneemt aan het leven van de kerk zal zich willen inspannen om dat leven ook te kennen en de eigen plaats daarin te onderkennen. Catechumenaat en catechese zijn daarom zo essentieel voor het verstaan van de zin van de christelijke levensweg, dat een radicale vernieuwing van de huidige praktijk nodig is. De bediening van de sacramenten kan niet geschieden zonder dat de ontvangers ervan een leerweg hebben doorgemaakt die hen in staat stelt hun roeping te onderkennen en te beamen. Wij zijn ervan overtuigd dat een krachtig volgehouden discipline op het gebied van catechese en voorbereiding op het ontvangen van de sacramenten van levensbelang is voor de kerk van Haarlem in deze tijd. De jonge kerk kenmerkte zich door een intensieve begeleiding van mogelijke leden en de zorg hen te vormen in het geloof en het leven van de kerk.

Daarom zullen parochies en gemeenschappen in regioverband mogelijkheden scheppen voor adequate catechese voor volwassenen die vragen om de doop voor henzelf of voor hun kinderen, voor ouders en hun kinderen die vragen om toelating tot het sacrament van de Eucharistie en voor ouders en hun kinderen die vragen om het ontvangen van het sacrament van het vormsel. Om deze catechese inhoudelijk en methodisch goed te laten plaatshebben neemt het bisdom initiatief om passende projecten aan te bieden. De voorbereiding van jonge mensen op het sacrament van het huwelijk kan heel geschikt in regionaal verband of zelfs op dekenaal niveau plaatsvinden. De dienst Huwelijk en Gezin van het bisdom kan hierin adviseren en eventueel assisteren.

Naast de catechetische voorbereiding op het ontvangen van de initiatie-sacramenten roepen wij alle gemeenschappen en parochies op een actief beleid te voeren om het leren en verdiepen van het geloof te stimuleren voor al hun leden. Initiatieven voor precatechese en evangelisatie zijn een essentiële dienst aan de mens van deze tijd en een uiting van de geloofskracht van onze gemeenschappen. De diensten Jeugd en Jongeren, Missie en Evangelisatie alsook

¹⁷ De bisschoppen zullen hierover nadere regelingen geven, n.a.v. bovengenoemde Instructie.¹⁸ Corresponderend met de richtlijnen die zijn uitgegeven door de Congregatie van de Eredienst. De Nederlandse Bisschoppenconferentie zorgt voor een Rituaal.

¹⁸ Corresponderend met de richtlijnen die zijn uitgegeven door de Congregatie van de Eredienst. De Nederlandse Bisschoppenconferentie zorgt voor een Rituaal.

dekenale medewerkers zullen daar suggesties voor doen.¹⁰

d. Diaconie en missie in de regio

De geschiedenis van de kerk van de eerste eeuwen toont gemeenschappen die daadwerkelijk naastenliefde beoefenden. Wij moeten vaststellen, dat de solidariteit tussen rijk en arm, tussen begiftigd en behoeftig niet (meer) door de staat kan worden georganiseerd of afgedwongen. We zien dat ook internationaal daar waar het gaat om armoede en schuldenlast. Onze eigen samenleving wordt ondermeer getekend door problemen als eenzaamheid en individualisme, agressie en geweld op straat en op scholen, bezuinigingen in zorg en sociale zekerheid¹¹. Deze vraagstukken leggen daarom ook opnieuw een verantwoordelijkheid bij de parochies en andere gemeenschappen om verantwoording te nemen voor elkaar en voor mensen in nood. Het Landelijk Pastoraal Overleg koos de volgende formulering: Onder diaconie verstaan we allerlei manieren, waarop groepen christenen (waaronder parochies), zich solidair betonen met mensen in nood (zowel individueel als in groepsverband), of werken aan het oplossen van maatschappelijke noden¹². Nood is theologisch gesproken daar waar het een mens door financieel, lichamenlijk, psychisch of sociaal gebrek niet mogelijk is mens te zijn of te worden naar het beeld van God. Het vermogen om eenzaamheid te verdrijven, materiële en geestelijke hulp te verlenen en in het algemeen een kader te scheppen waarin het respect voor het leven tot uitdrukking komt in een concrete liefde voor ieder leven is kenmerk van een kerk die haar opdracht verstaat. Diaconie of caritas is geen zaak om lang over te spreken; ze dringt zich aan ons op en moet zonder dralen worden opgepakt. De mate waarin het ons lukt "elkaar lief te hebben" is de mate waarin ons getuigenis gezag krijgt.

Sinds lange tijd kennen we in onze bisdommen de Parochiële Caritas Instelling, die de bijzonder taak heeft de caritas een herkenbare plaats te bieden in de parochie. Omdat deze instelling daartoe ook financiën beheert, heeft deze een eigen rechtspersoon en reglement¹³. Dit reglement voorziet ook in de

mogelijkheid dat een PCI voor meer parochies functioneert¹⁴. Het is bij uitstek een geschikt instrument om de diaconie in de regio gestalte te geven. Solidariteit met mensen in nood dichtbij staat niet los van solidariteit met mensen wereldwijd. Met name de MOV-groepen hebben deze verantwoordelijkheid opgenomen en worden aangespoord zich steeds meer dekenaal en regionaal te organiseren.

e. Liturgie in de regio

Eucharistie

Wij geloven dat de Eucharistie als gedachtenisviering het hart en de ziel is van iedere kerkelijke gemeenschap. In de Eucharistie vieren wij de waarachtige aanwezigheid van de Heer en het Koninkrijk dat midden onder ons is, gaan wij met Hem door het offer van zijn lijden en sterven om met Hem te verrijzen tot nieuw leven. Zo wordt Pasen voor ons werkelijkheid en worden wij gevoed tot getuigenis¹⁵. De eerbied voor dit heilige geheim oefent ons in geloof en verwachten, en maakt dat de verbondenheid met de Heer die geschonken is in de doop voelbaar aanwezig is. Het is geen kwestie van kerkpolitiek dat de paus en met hem de bisschoppen zich steeds weer inspannen om het geheim van de Eucharistie de aandacht te doen geven die het verdient¹⁶.

In de organisatie die ons voorstaat verbinden parochies en andere gemeenschappen in de regio zich met elkaar. In één kerk wordt de zondagse eucharistie altijd gevierd en op een vast tijdstip. Kleine parochies en categoriale gemeenschappen sluiten in principe aan bij deze viering. Grote gemeenschappen kunnen zelf ook in het weekeinde samenkomen voor een zondagsviering.

De pastoor/administrator is zelf voor de Eucharistieviering naar vermogen beschikbaar, evenals ook de parochievicaris. Daarnaast vraagt hij andere priesters om voor te gaan. In principe is er in elke kerk één viering per weekeinde toegestaan. Dit maakt het de priesters mogelijk om op meerdere plaatsen Eucharistie te vieren. Uitsluitend de Eucharistie kan twee- of driemaal per

¹⁰ zie ook de nota: *Het zout der aarde. Aanzetten voor een beleidsplan parochiecatechese Bisdom Haarlem*, juni 2001.

¹¹ zie ook *Van uitsluiting en armoede naar solidariteit en gerechtigheid. Vastenbrief van de Nederlandse Bisschoppenconferentie*. Uitgave Secretariaat RKK, Utrecht, 2004

¹² Landelijk Pastoraal Overleg van de katholieke kerk in Nederland, 1987. Zie ook *Analecta Bisdom Haarlem*, 1987, nr 9, pag. 249-275.

¹³ *Algemeen Reglement voor het bestuur van een (inter)parochiële caritasinstelling in de Nederlandse R.K.Kerkprovincie*. Regelingen RKK no.8, 1991.

¹⁴ idem, artikel 3, lid 1. Zie ook *Werk- en informatieboekje ten behoeve van PCI-besturen in het bisdom Haarlem*. Uitgave Bisdom Haarlem, 2002.

¹⁵ Zie de encycliek "*Ecclesia de Eucharistia*". De Nederlandse uitgave werd verzorgd door "Kerkelijke documentatie", jaargang 31, nr. 4 (2003). Secretariaat RKK, Utrecht.

¹⁶ Congregatie voor de Goddelijke Eredienst en de regeling van de sacramenten, *Instructie Redemptionis Sacramentum*, Vaticaanstad 25 maart 2004.